

Calhounov članak „The Art of the Formula in Homer“ iz 1935, koji je izazvao poznatu repliku Milmana Parryja, Cantarellin rad „Omero tra formula e poesia“ iz 1970, „Homeric Speech Introductions“ M. W. Edwardsa iz iste godine (iako se navode drugi njegovi članci, pri čemu se jedan pogrešno citira a drugi ima u naslovu tiskarsku grešku). Nema niti članka Julije H. Gaisser o epizodi Glauka i Diomeda iz TAPA 100 (1969). S druge strane spominju se djela objavljena prije pedesetak godina koja danas više nemaju nikakve osim historijske vrijednosti za naše razumijevanje Homera (radovi V. Bérarda i drugih).

Ma koliko Heubeckovo djelo bilo dobrodošao pregled stanja u homerologiji u prošla dva desetljeća, ono je to više s obzirom na njemačku filologiju nego u pogledu stvarne situacije u svijetu. Heubeckova će knjiga biti dobar priručnik upućenome, ali nepouzdan putokaz za neposvećene.

Z. Dukat, Zagreb.

W. F. JACKSON KNIGHT, *Many-Minded Homer: An Introduction*, edited by John D. Christie, London 1968, Allen & Unwin, 170 str. uz dva dodatka, bibliografiju i indeks.

W. F. Jackson Knight bio je poznat i zaslužan stručnjak za Vergilija („Accentual Symmetry in Vergil“, „Poetic Inspiration: An Approach to Vergil“, „Vergil: Epic and Anthropology“, a osobito „Roman Vergil“, London 1944). U godinama neposredno pred prošli rat počeo je on pisati, a godine 1945. predao je izdavačkoj kući Faber u Londonu rukopis jednog poduljeg eseja zamišljenog kao uvod u Homera. Urednik Fabera T. S. Eliot predložio mu je međutim da svoj esej proširi i dopuni u potpunu i zaokruženu knjigu o Homeru. Jackson Knight je prihvatio sugestiju i počeo sakupljati materijal za nju. Dio rezultata tog rada naći ćemo u članku „Many-Minded Homer“, objavljenom u „Orpheus“ I iz 1954. i u svečanoj besjedi „Vergil and Homer“ kojom se autor u svojstvu predsjednika obratio Vergilijanskom društvu godine 1950. Oba su ta rada pridodana recenziranoj knjizi, prvi kao „Epilogue“ a drugi kao „Appendix“ (str. 171—188 odnosno 189—210). No iako je to osjećao kao svoju obavezu i bio neprekidno u dodiru s Eliotom, Jackson Knight sve do svoje smrti godine 1964. nije napisao planirano djelo. Ono što je pred nama ustvari je prvotni rukopis iz 1945, što ga je uz pomoć autorova brata G. Wilsona Knighta dalekosežno dotjerao John D. Christie i posmrtno objavio uz dodatak spomenutih dvaju radova.

Christiejev zahvat u rukopis bio je mnogo intenzivniji no što je to redovito slučaj u takvim prilikama: u predgovoru sam spominje da je povezivao mjesta s naglim prelazima umećući vlastiti tekst, ispravljao razne podatke (osobito kronološke), dotjerivao prijevode, razmještao pojedine dijelove na prikladnija mjesta itd. Uz to dodavao je na odgovarajućim mjestima dijelove drugih autorovih radova, proširujući i upotpunjujući knjigu.

Unatoč tome mora se priznati da je rezultat svega samo torzo. U tekstu se osjećaju nagli prekidi i skokovi na nove teme (npr. str. 54); neki dijelovi, pa i cijela poglavlja (IV, V), ostali su ispod razine čak i nekog općeg uvoda u Homera namijenjenog najširoj publici; ima i naivnosti i zastarjelih podataka (na neke upozoruje sam priređivač izdanja u predgovoru). Općenito može se reći da je knjiga dosta neujednačene vrijednosti: uz primjere finog kritičkog suda i posvjedočenog senzibiliteta široko obrazovanog i književnosti u najširem smislu otvorenog autora sačuvala je ona i sva obilježja ama-

terskog rada, amaterskog u smislu u kojem danas pisanje knjige o Homeru zahtijeva možda cio ljudski vijek bavljenja isključivo tom temom.

Podijeljena je u devet poglavlja uz dva spomenuta dodatka. Prvo je o epskoj poeziji općenito, pisano s dobrim osjećajem mjere koji zahtijeva obraćanje širokoj publici, ali uz oprez da se ne zapadne u trivijalnosti. Dobro je opažanje da nam danas još uvijek nedostaje općenit pregled grčke epike od Homera do Kvinta iz Smirne i Trifiodora ili čak Tzetesa, dakle povijest grčkog epa kao žanra. Prepreku vidi autor osobito u posebnom značenju i vrijednosti Homera koji zasjenjuje sve ostalo što nam je sačuvano od grčke epske poezije (15—16). Vrlo je lijepo objašnjena narav i estetska svrha epskog pripovijedanja (19), a zanimljivo je i objašnjenje nastanka usmene epike (20) iz dodira sirove, „epske“ sredine s nekom višom, susjednom civilizacijom, koje se donekle poklapa sa sličnim objašnjenjem Svezozara Petrovića o nastanku epike kao „reakciji“ (odgovoru) primitivnije sredine na „izazov“ neke naprednije susjedne (terminologija potječe iz teorije povijesti Arnolda Toynbeeja). Vrlo su dobre i paralele nastanka grčke epike s francuskom srednjovjekovnom usmenom epikom jongleura (20—21). Izvrsno je prikazano značenje i vrijednost homerske epike za nas danas (26). Poglavlje završava kratkim pregledom grčke epike od Homera do Tzetesa uz kratke kritičke opaske. Iznenađuje da se ne spominje Heziod (očito se radi o nekoj greški), a također teško ćemo prihvatiti tvrdnju da je grčki ep nastao „dobarano prije god. 1000 pr. n.e. a vjerojatno i prije 1500 pr. n.e.“.

Drugo poglavlje („Homerski ep“) daje lijep uvod u homersku poetiku, stil usmene naracije i karakteristike usmene predaje. I ovdje treba kronološke podatke uskladiti s novijim rezultatima istraživanja (31 i 32). Lucidno je upozorenje koga se često ne drže autori radova o Homeru, pa ponekad ni sam Jackson Knight: „...važno je ne pobrkati mit s poezijom“ (38). Lijep je prikaz homerskih „klišeja“ ili formula (49) te opis načina funkcioniranja usmene epske tradicije (49—50). Vrlo je vjerojatno da je Homer živio između 900 i 750 ali se ne može reći da je to „sigurno“ (48). Iznenađuje tvrdnja da su „prozni prijevodi (Homera) bolji od prijevoda u stihu“ (56).

Treće poglavlje bavi se vremenom i mjestom Homerova života. Autor je svestrano obaviješten i iznosi poznate podatke. Ipak danas malo tko sumnja da je „Teogonija“ Heziodovo djelo, što Jackson Knight odlučno poriče (63). Najvjerojatnije je da je i od antičkih svjedočanstava o vremenu pjesnikova života upravo Teopomp u pravu (on navodi godinu 700), iako Jackson Knight drži da je to odveć kasno datiranje (64). Bilo je više od sedam gradova koji su sebi prisvajali čast rodnog mjesta Homerova (Jackson Knight navodi samo poznati epigram; str. 64). Arktin i Lesho prikazuju se kao realne povijesne osobe, što oni za nas nisu (67): pitanje je jesu li uopće realniji od Homera. Da li nas zaista Homer zaprepaućuje svojom „civiliziranošću“ (67)? I zar se može reći da je on živio u vremenu koje je, uz hrabrost i poduzetnost, pokazivalo „povjerenje u Boga“? Čini se da je ovo poglavlje u najvećoj mjeri zapravo niz bilješki za budući tekst, jer se inače teško mogu objasniti i očigledno nepotrebna ponavljanja kakva su ona na str. 64 i 66 gdje se o Teopompu i Kalinu daju identične informacije u razmaku od svega dvije stranice.

Četvrto poglavlje zajedno s petim („Priča o Troji“ i „Homerski mit i legenda“) prepričavaju na dosta prizeman način (zbog čega se i sam autor u bilješci ispričava) sadržaj kikličkih epova prema Proklu pa se o njima mnogo više i ne može reći. Iako kod Homera doista postoje kojekakve nelogičnosti i proturječja u radnji i upotrebi formula, ne može mu se ipak prigovoriti da u „Ilijadi“ „isti čovjek biva dvaput ubijen“ (95). Autor je zacijelo mislio na epizodu s Pilemenom ali ju je pogrešno prikazao. U tumačenju etimologije imena

grčkih božanstava Jackson Knight se, čini se, nije služio pouzdanim priručnicima: Hera vrlo vjerojatno nije grčko ime (isp. Chantraineov etimološki rječnik s. v.), isto tako Hermes, a sasvim sigurno Tetida, premda Jackson Knight za sve njih tvrdi obrnuto (103). Hefestovo ime nema nikakve etimološke veze s gradom Festom na Kreti.

Šesto poglavlje („Homerski miti i legenda“, nastavak) donosi više zanimljivosti: u prvom dijelu daje se dobar i informativan pregled bliskoistočnih pisanih spomenika koji nam mogu pružiti razne informacije o vremenu u svijetu homerskih junaka, a u drugom dijelu dan je pregled glavnih heroja oba epa, etimologija njihovih imena, te ponešto o alegoriji, simbolici i mitu kod Homera. U predgovoru priređivač knjige upozoruje izrijeком protiv Jackson Knightova mišljenja o tzv. Forrerovoj hipotezi (o ahejskim imenima u hetitskim arhivima) i upućuje na oprezniji sud J. Forsdykea i D. L. Pagea. No Jackson Knight zapravo prima samo tumačenje imena Ahhijawā kao Aheja, dok druga jednačenja (Tawagalawas = Etewoklewes, Alaksandus=Alexandros itd.) samo spominje ali se ne izjašnjava o njihovoj prihvatljivosti ili ih barem ne smatra pouzdano dokazanima (118).

Sedmo poglavlje bavi se Homerovim izvorima. Već sam naziv upućuje na osnovnu orijentaciju autora u njemu suvremenim strujanjima u homerskim studijama: on je prihvatio tzv. neonalitičku kritiku koju su njegovali (ili njeguju) Kakridis, Kullmann, Jachmann, a osobito grupa švicarskih učenjaka neposredno poslije rata (P. von der Mühlh, W. Theiler, H. Pestalozzi, pa i M. Leumann u svojim lingvističkim radovima). Neonalitička kritika (naziv potječe od Kakridisa) u potpunosti je ignorirala rezultate rada. M. Parryja i tzv. škole usmene poezije (za razliku od Jacksona Knighta koji ih prihvaća, iako to ne modificira njegovu osnovnu usmjerenost u tumačenju postanka epova), ali je prihvatila rezultate strukturalne analize unitarista između dva rata (osobito Schadewaldta), pa je umjesto analize epova na slojeve prešla na analizu Homerovih, mogućih ili naprosto pretpostavljenih izvora i prethodnika. Po mišljenju recenzenta stajalište neonalitičke kritike isto je tako neprihvatljivo kao i ono tradicionalnih analitičara, pa se ne mogu prihvatiti niti Jackson Knightova nagađanja ovdje (139 i dalje) i kasnije u knjizi. Kao dobar poznavatelj Vergilija i široko obrazovan stručnjak za literaturu, on daje dobra zapažanja o podudarnosti tzv. originalnosti kod Homera, koji je, pretpostavljamo, bio pod jačim utjecajem tradicije nego kasniji epičari koji su epove pisali, i kod Vergilija. Jackson Knight uvjerljivo pokazuje da se pitanje o utjecaju može rješavati na bitno jednak način kod obojice pjesnika (134). Zanimljive su i usporedbe i sličnosti u motivima između homerskih epova i nama poznate bliskoistočne književnosti (ugaritske, hurijske, hetitske itd.; str. 136 i dalje).

Osmo poglavlje raspravlja o jedinstvenosti epova („The Unity of Homer“). Po recenzentovu mišljenju to je najuspjeliji dio knjige. Izvrsno su u sažetom obliku prikazane strukturalne podudarnosti u „Ilijadi“ koje su razni pisci otkrili kod Homera u posljednjih četrdesetak godina i koje uvjerljivo potvrđuju unitarističku tvrdnju da se radi o epu koji je utemeljen na jedinstvenom planu i cjelovitoj pjesničkoj zamisli (150 i d.). Priređivač teksta J. D. Christie umetnuo je ovdje u knjigu osnovne podatke o strukturalnim podudarnostima u „Odiseji“ koje je otkrio J. L. Myers i objavio u jednom svom članku. Ipak ostaje dojam da su one mnogo manje uočljive i značajne od onih u „Ilijadi“. Teško ćemo se ipak složiti da je osnovna i zajednička

tema obaju epova „fight for love against death“ (148). Takav se zaključak protivi i inače od autora zastupanom gledištu da su postojala barem dva Homera. Još je teže prihvatiti da je radnja „Ilijade“ ilustracija Ahilejeve hybris i kazne koja ga stiže zbog nje, — tumačenje dosta naivno. No naivnosti ima i na drugim mjestima u cijeloj knjizi.

Deveto pjevanje posvećeno je Homerovoj pjesničkoj veličini („The Greatness of Homer“). Priređivač ovog izdanja sam napominje u predgovoru da su njegovi zahvati u tom polavlju bili najdalekosežniji jer poglavlje nije bilo u izvornom obliku prihvatljivo za tisak. Ono međutim ni u verziji u kojoj je objavljeno nije osobito uspjelo. Osim nekoliko općenitih i neodređenih tvrdnji o ljepoti Homerova stiha, muzikalnosti jezika itd., ono sadrži samo prepričavanje prvog pjevanja „Ilijade“ protkana odlomcima prijevoda u prozi.

Prema dvama dodacima teško je zaključiti kakva bi bila knjiga o Homeru koju je Jackson Knight pripremao gotovo dvadeset godina, ali je nije dospio napisati.

Prvi od njih, esej „Many-Minded Homer“, dao je naslov recenziranoj knjizi jer je priređivač odustao od autorova naslova „Homeric Poetry“. Taj esej, a pogotovo predavanje Vergilijanskom društvu, koje čini drugi dodatak knjizi, odveć su pretrpani imenima autora koji se citiraju i navođenjem njihovih mišljenja o pojedinim aspektima homerske poezije.

„Many-Minded Homer“ pod prejakim je utjecajem jednog od prethodnika neoanalitičke kritike Homera, W. M. Geddesa („The Problem of the Homeric Poems“, London 1878). Sudeći prema citatima u ovom članku, Geddesova knjiga obilovala je fantastičnim spekulacijama o postanku Homerovih epova: Geddes je zamislio dva Homera, jednoga koji je autor „Ahilejskih pjevanja“ (Ilijada 1, 8 i 11—22), koja su „očigledno ranija“ (clearly primary: str. 176—177), te drugoga koji je kasnije ispjevao „Odisejska pjevanja“, koja obuhvaćaju ostatak „Ilijade“ i čitavu „Odiseju“. Geddes je mislio — a Jackson Knight dao se uvjeriti — da se mogu ustanoviti očigledne razlike u karakteristikama pojedinih likova i u drugom između jednih i drugih. To ide tako daleko da se za prvog pjesnika kaže da je Eoljanin ili Doranin, za drugoga da je Jonjanin. Geddesova teorija podupire se mišljenjima E. Howalda i H. Pestalozzija i drugih neoanalitičkih kritičara o čijoj se metodi govori s velikom pohvalom (179).

Prema toj čudnoj teoriji „Ilijada“ je stvorena po uzoru na pjesmu o Meleagru, koja je, kako se čini, nekoć doista postojala, ali o kojoj ne znamo gotovo ništa: po uzoru na taj ep, u kojem mlada Meleagrova žena Kleopatra uspijeva ublažiti srdžbu svoga muža i spasiti svoj grad, Homer je, čitamo, uveo Patrokla kao pandan Kleopatri (182). Nije neobično da je takvo umovanje dovelo do ideje o „grčkoj ljubavi“ između Ahileja i Patrokla (186), za koju Homerov tekst ne daje nikakvog uporišta. Isto je tako neprihvatljivo spekuliranje H. Pestalozzija (i Jackson Knighta) o Homerovu ugledanju na izgubljeni ep „Etiopidu“ (185—186), koji se ovdje smatra starijim od Homera, dok je u prvom poglavlju knjige bilo rečeno da su Homerovi epovi stariji od svih drugih, danas izgubljenih kikičkih epova čiji sadržaj navodi Proklova „Hrestomatija“.

U tom eseju ima i drugih teško razumljivih tvrdnji: tako one o postanku grčkih epskih heroja (187), pa pohvala Homeru da su kod njega karakterizacije likova najbolje u čitavoj grčkoj literaturi

(183), dosta slabo i neuvjerljivo obrazložena. Na str. 178 kaže se za Pulidamanta da je Hektorov brat, što je zacijelo previd.

Pozdravno predavanje „Vergil and Homer“ još je u većoj mjeri pretrpano imenima i mišljenjima drugih autora od kojih se neka i inače teško mogu prihvatiti (na primjer Rhys Carpenterovo da u „Odiseji“ treba vidjeti ostatak kultnog svetog medvjeda sjeverne Evrope; „Folk Tale, Fiction and Saga in the Homeric Epics“, Berkeley 1946, ovdje na strani 201). Također, kulturološke spekulacije (203—204) nisu uvjerljive. Neobična je tvrdnja (200) da je Homerov Ahilej imao temperament (narav) „modernih Albanaca“ koji se, prema Jackson Knightu, i danas svađaju na homerski način. U cjelini osnovna je tendencija toga govora da pokaže da se Homer, tumačen u duhu neonalitičke kritike, služio izvorima na bitno isti način kao i Vergilije.

Od tiskarskih pogrešaka spomenuti se može da na str. 200, u 18. retku, umjesto „important“ treba da stoji „importance“. Također, pogrešno je otiskana riječ „centuries“ na 41. stranici.

Z. Dukat, Zagreb.